

Vicenç Albertí i Vidal, traductor menorquí del segle XIX,
per Antoni-Joan Pons i Pons

L'entorn familiar i la formació

La família Albertí, que provenia de Mallorca, on un membre havia estat familiar de la Inquisició, s'establí a Menorca segurament al principi del XVIII, en una casa que encara avui es conserva, al carrer Isabel II, de Maó, a la façana de la qual figura l'escut familiar. Era una família acomodada de propietaris rurals, al si de la qual nasqué Vicenç, primer fill de Josep Albertí i Portella i Antònia Vidal i Seguí, casats el 14 de febrer de 1785. En un registre de naixements, casaments i morts de la família, conservat a la biblioteca Albertí, hi ha l'anotació següent: «Die 24 de novembre de lo año 1786, nasqué en casa un fill lilegítim y natural de mi, Dn. Joseph Albertí y Portella, y de la Sra. Dña. Antònia Vidal y Seguí, cònjuges. Nasqué a las 7 horas del matí y baptitzat a la tarda del mateix die; los padrins foren Dn. Vicent Albertí y Vives, mon pare, amb la Sra. Dña. Juana Vidal y Seguí. Fonch lo seu nom Vicent, Joseph, Tedeo, Juan de le Creu, Bonaventura, y baptitzat per lo reverent vicari Soberats, en la parròquia de Mahó.»

D'aquest matrimoni, en nasqueren sis fills més: Rita (1788), Joan (1790), Joana (1793), Antònia (1796), Anna Maria (1798) i Josep (1800).

No tenim testimonis directes de la infantesa i del procés educatiu de Vicenç Albertí, però no devien diferir dels del seu coterrani Mateu Orfila (1787-1853) o d'altres sobre els quals han fet llum alguns estudis sobre l'educació a Menorca en aquella època.¹ L'ensenyament primari era dominat pels dos ordres religiosos presents a Maó aquells anys, els franciscans i els carmelites.² Albertí, per qüestions de proximitat, devia estudiar amb els franciscans del convent de Jesús (vora l'església de Sant Francesc). Destacava entre aquests franciscans Francesc Pons,

des Migjorn Gran, bon coneixedor dels clàssics, autor d'un llarg poema en llatí sobre el port de Maó i d'una gramàtica llatina en castellà; fou amic i biògraf de Joan Ramis, l'obra literària del qual revisà, i primer educador de Mateu Orfila.³

El jove Albertí degué assolir la cultura clàssica (amb les llengües llatina i grega), el català (que fou la llengua habitual a l'escola fins el 1803) i el castellà, oficial a Menorca en l'època del nostre autor.

Però s'oferien altres camins formatius. D'Orfila sabem que estudià francès amb un capellà llenguadocià, i anglès amb un capellà irlandès. Menorca era una terra de pas, i en aquests anys d'agitació arreu d'Europa fou freqüent la presència d'exiliats a l'illa. Podem suposar, per tant, amb força fonament, que la família Albertí pogué facilitar al seu hereu professors particulars de llengües com la francesa, l'anglesa i la italiana.

Carbonell afirma que fou deixeble, com Mateu Orfila, de Carles Ernest Cook, arribat a Menorca cap al 1803. Cook establí, a partir de 1807, un «collegi de distinció», tot i que abans d'aquesta data ja havia començat a exercir com a professor particular. Persona de gran cultura, dominava la llengua castellana, francesa, anglesa i alemanya.⁴ Seguint Sureda, que dedica un capítol a Cook en la biografia d'Orfila, «el que féu Cook en els seus alumnes fou: orientar-los en un moment en què s'estaven produint canvis notables en el pensament científic europeu; assenyalar-los, perquè els imitessin, capdavanters que esguardaven l'esdevenidor, en comptes de mirar cap al passat; i, sobretot, arrelà dintre d'ells la confiança en les seves pròpies forces.»⁵

3. Cf. J. M. BOVER, *Biblioteca de escritores balears [BEB]*, II (Palma 1868; ed. facsimil: Barcelona-Sueca 1976), ps. 113-114, i SUREDA, *op. cit.*, p. 11.

4. Cf. J. CARBONELL, *La cultura a Menorca*, «Serra d'Or» VI (1964), p. 729.

5. SUREDA, *op. cit.*, p. 34. Encara que no és un tema estudiat, el pintor menorquí Joan Calbo fou professor a Menorca, on redactà una sèrie d'obres, en menorquí, sobre diverses matèries: dibuix, geometria, art militar i civil..., que es conserven, sembla, a la Biblioteca Pública de Maó. Desenvolupà la seva activitat professional al final del segle XVIII i al principi del XIX.

No consta en cap lloc que Vicenç Albertí sortís de Menorca per completar la seva formació; no sembla que fes cap carrera universitària, o, almenys, no n'hi ha notícies. Així i tot, comptava amb una excel·lent biblioteca (d'uns cinc-cents volums) que va anar ampliant al llarg del temps.

Els primers anys del segle XIX foren d'agitació. La disminució de matrícula marina; la desaparició de les patents de cors, que havien estat una de les principals fonts de riquesa sobretot per a la ciutat de Maó; l'obligació de llesves militars, que els menorquins havien evitat sempre a partir d'un privilegi medieval que tan sols obligava els menorquins a participar en la marina; tots aquests factors desembocaven el març de 1810 en una revolta que en aquells anys d'agitació a tota la península deixaren Menorca independent de la resta de l'estat durant un mes i mig. El paper segellat, símbol de la burocràcia i dels impostos que havien desmembrat l'estructura comercial menorquina, fou cremat públicament. Algunes persones notables demanaren infructuosament a l'almirall anglès Collingwood, que es trobava en aquells moments al port de Maó, que posàs l'illa sota pavelló britànic.⁵ Així mateix, el bisbe fou expulsat de l'illa.

Albertí en aquests anys devia completar la seva formació. Poc després començarà la seva etapa productiva, especialment amb traduccions del francès i de l'italià, entre 1815 i 1820, aproximadament.

Els primers anys 20, i fins i tot potser abans, Albertí s'abocà a la redacció del *Manual de un lector, o sea Diccionario etimológico-analítico de voces sagradas, técnicas, históricas, mitológicas, etc., introducidas en todos los idiomas cultos, cuyas raíces, comunmente oscuras y peregrinas, son significativas en las respectivas lenguas originarias*, un total de deu volums manuscrits en quart. Una primera versió d'aquesta obra fou rebutjada per la Real Academia de la Lengua perquè no s'atenia a l'ortografia oficial. Per la causa que fos, Albertí experimentà un cert desequilibri mental, al qual se sobreposà; tornà aleshores a redactar tota l'obra, que al final fou acceptada. Mal-

6. Cf. Andreu MURILLO, *El puerto de Mahón y las evoluciones menorquinas, 1740-1911*, «Revista de Menorca» LXI (1970), ps. 113-206, i id., *La «revolución» menorquina de 1810* (Maó 1970).

grat tot, són d'aquests anys algunes traduccions de Molière (*El convit de l'estàtua*, 1825, i *Lo amor metge*, anterior a 1829) i, poc posteriors, algunes obres impreses, de circumstàncies, en castellà (*Relación de festejos que se hicieron en Mahón por la jura de S.A.R. la Serma. Señora Princesa de Asturias*, 1833, i *Relación de los festejos solemniizados en la ciudad de Mahón con motivo de la proclamación de la Reina D.ª Isabel II*, 1834).

Per altra banda, dins el Trienni Liberal Vicenç Albertí tingué una actuació política rellevant. Així el 1822, l'1 de febrer, era nomenat batlle tercer de la ciutat de Maó. A partir del 7 de març s'encarregà de la batllia, cessat el batlle primer i suspesa l'actuació del batlle segon. El seu mandat acabaria l'1 de gener de l'any següent.

Entretant, havia mort el seu pare, el 20 de setembre de 1822 («repentinament», diu la relació ja esmentada), i Vicenç Albertí es feia càrrec de l'herència, amb l'obligació, com era habitual en aquell temps, de mantenir i dotar els seus germans.

El 24 de febrer de 1835 seria nomenat regidor de l'Ajuntament de Maó—el primer ajuntament, atès que abans l'administració municipal funcionava sota el règim d'Universitat— pel governador militar i polític; aquest període acaba amb el nomenament d'una nova corporació, el 15 de novembre del mateix any.⁷

La seva posició com a hereu no devia ser excessivament còmoda, a la vista de l'esborrany d'una carta datada el 30 de juny de 1835, per la qual ens asabentem de les seves dificultats econòmiques, una mica entre línies.⁸

Abandonada l'activitat política, Albertí inicia una nova etapa traductora, ara en castellà. El 1835 publicava una traducció anotada del *Diario de un crucero en el navío de los Estados-Unidos De-*

7. Les dades sobre l'actuació política d'Albertí són extretes de Deseado MERCADAL BAGUR, *Los ayuntamientos de Mahón a través de la historia* (Maó 1971).

8. Per la carta esmentada, sabem que un germà d'Albertí es trobava establert a Barcelona, a la casa de Francisca Dargallo, a la qual va adreçada la carta. La part que ens interessa diu: «*Sírvase V. decirle de mi parte a mi hermano cuáles son sus pensamientos y sus ideas, que ya es hora de entrar en reflexión y que el gravamen de nuestra casa recae sobre él mismo. Hay ciertas vidas que no pueden durar sino hasta cierto punto, y, así, que piense con madurez y seriedad, y determine. Yo sé tan bien como él mismo su estado cuál es.*»

laware en Mediterráneo, de J. Israel i H. Lundt.

Albertí tenia ja gairebé cinquanta anys i encara no s'havia casat. En aquesta època institueix hereu el seu germà Josep, que, tenint la vida assegurada, es casà i tingué descendència. Fou aquesta branca de la família la que es perllongà fins al 1936.

D'aquesta època deuen ser les altres traduccions, perdudes i indatades, que Bover enumera i que detallaré més endavant. Tanmateix, podem datar una obra dels darrers anys, les *Ilustraciones al Diccionario clásico de la lengua española de Domínguez* (segons Bover), posterior, per tant, al *Diccionario nacional o gran diccionario clásico de la lengua española*, de Joaquín Domínguez, que es troba a la biblioteca Albertí, editat a Madrid el 1848, en dos volums. Això vol dir que no abandonaria la seva activitat intel·lectual fins a les darreries de la seva vida, car Vicenç Albertí moria a Maó el 15 d'octubre de 1859.

La Biblioteca Albertí

Lamentablement, la biblioteca de Vicenç Albertí ha sofert diverses penalitats. La casa dels Albertí fou dividida en dues, tot i que la biblioteca quedà íntegra en un dels dos habitatges. La guerra del 36 comportà pèrdues importants, atès que el darrer descendent de la família havia traslladat part de la biblioteca a la possessió de Binjaixa, saquejada els primers dies de la guerra (Josep Albertí i el seu fill, els darrers descendents d'aquesta família, foren assassinats durant aquests fets), i sembla que precisament és en aquest moment que cal datar la pèrdua (segurament definitiva) de quasi tots els manuscrits d'Albertí. A més, amb motiu d'unes reformes en la casa del carrer d'Isabel II hom va vendre al drapaire alguns llibres i papers manuscrits.

A partir del que queda d'aquesta biblioteca intentaré completar el que he dit sobre l'educació d'Albertí i apuntaré alguna cosa sobre les seves relacions.

Cal distingir, de fet, dues biblioteques; una, anterior a Vicenç Albertí, que comença amb algun volum del segle XVI.⁹ Aquestes obres, amb una forta

preeminència de la temàtica religiosa, porten l'*ex-libris* de Vicenç Albertí i Vives, avi de Vicenç Albertí i Vidal. La resta dels llibres, sense *ex-libris*, són adquisicions del mateix Vicenç Albertí, o dedicades a la seva educació.

Una part important de la biblioteca és formada per obres gramaticals i lexicogràfiques, en bona part editades els anys de formació d'Albertí. No és aquest el cas de les *Instruccions* de Baldiri Reixac, però cal destacar la presència de la primera edició d'aquesta obra educativa.¹⁰ Entre les gramàtiques, se'n conserven del castellà,¹¹ francès,¹² anglès,¹³ llatí¹⁴ i grec.¹⁵ De diccionaris, n'hi ha del castellà,¹⁶ francès¹⁷ i llatí.¹⁸ Finalment, hi ha vocabularis bilingües: català-castellà,¹⁹ castellà-francès,²⁰ llatí-

adeptum Pontificatum Pius eius nominis Secundus His quoque accessit Gnomologia (Basilea 1551).

10. *Instruccions per la ensenyansa de Minyons*, escrites per lo Rt. Baldiri REXACH (Girona 1748).

11. *Reglas de escribir bien sacadas de los mejores autores modernos*, de Juan RUBEL (Barcelona 1792); *Gramática de la lengua castellana compuesta por la RAE*, cuarta edición corregida y aumentada (Madrid 1796); *Gramática de la lengua castellana según ahora se habla*, de Vicente SALVÁ, octava edición (València 1847).

12. *Les vrais principes de la lecture, de l'orthographe et de la prononciation française*, de M. VIARD (s.l. i s.d.); *Ollendorff reformado. Gramática francesa y método para aprenderla*, d'Eduardo BENOIT (1835).

13. *Eléments de la langue angloise*, par J. PERRIN (Londres 1796).

14. *Les rudiments de la langue latine avec des regles*, par François BISTAC (Marsella 1802).

15. *Abrégé de la nouvelle méthode per apprendre la langue greege*, a Paris, MDCCLV. *Méthode pour etudier la langue greege*, par J. L. BURNOUF (Paris 1817).

16. *Diccionario de la lengua castellana*, RAE, quinta edición (Madrid 1817); J. DOMÍNGUEZ, *Compendio del diccionario nacional de la lengua española* (Madrid 1852); i del mateix autor el *Diccionario nacional o gran diccionario clásico de la lengua española*, 2 vols. (Madrid 1848).

17. *Napoleon LANDAIS, Dictionnaire français*, 2 vols. (Paris 1843).

18. *Gradus ad Parnassum, siue Bibliothecae Musarum, vel novi synonymorum, epithetorum, phrasium, poeticearum ac versuum thesauri* (Lió 1742).

19. *Diccionario manual de la lengua catalana-castellana*, arreglado por Agustín Antonio ROCA y CERDÁ (Barcelona 1806); *Diccionario manual o vocabulario completo de las lenguas catalana y castellana*, Santiago Angel Saura (Barcelona 1851).

20. *Nouveau dictionnaire Espagnol et français, français et espagnol, avec l'interprétation latine de chaque mot*, par M. l'Abbé GATTEL, tres vols. (1790); *Dictionnaire espagnol-français, et français-espagnol*, par M. Núñez DE TABOADA, septième édition, 2 vols. (Paris 1833).

9. L'obra més antiga que he trobat és de 1551: *Aeneae Sylvii Piccolominei Senensis, qui post*

castellà,²¹ anglès-francès,²² italià-francès²³ i grec-latí.²⁴ Hi ha alguna obra de caire lingüístic més específic, com l'*Examen de la posibilidad de fixar la significación de los sinónimos de la lengua castellana*, por D. José López de la Huerta (València 1811).

No són excessives les obres literàries conservades, i fa estrany no trobar, per exemple, les obres originals de Goldoni o Molière que degué utilitzar per a les seves traduccions. Trobem, però, les obres completes de Metastasio,²⁵ obres clàssiques castellanès²⁶ i d'altres de significatives.²⁷ Algunes novel·les romàntiques del XIX degueren ser lectura tardana d'Albertí.²⁸ Són escasses les obres de preceptiva o crítica literàries conservades.²⁹ Quant a les obres de temà-

tica religiosa, preponderants en la biblioteca de l'avi Albertí, en la formada per Vicenç Albertí són més aviat escasses.³⁰

En l'educació d'aquell temps tenia una importància capital l'ensenyament de la filosofia, i en aquest apartat cal consignar algunes obres clàssiques³¹ i una tan sols de moderna, de John Locke.³²

Tenint en compte que Bover assenyalava l'afecció d'Albertí «a las ciencias naturales y a algunas artes mecánicas» i que «estudió las matemáticas y la física experimental»,³³ no és estranya la presència d'obres de física³⁴ i, sobretot, de tipus tècnic.³⁵

Hi ha també nombroses obres de tema històric, geogràfic i de viatges, així com algunes obres de Joan Ramis i Kamis (un pamflet, l'*Extracto del arreglo llamado el Pariatje del Rey don Jaime III de Mallorca*, 1815, i l'*Elogio a la memoria del virtuoso, justo i benemérito doctor D. Gabriel Aleñá y Estarella, Rector de la Parroquia de Mahón*, 1814),³⁶ amb el qual tingué una re-

21. *Lexicon ecclesiasticum latino-hispanicum, ex sacris bibliis, conciliis, pontificum decretis, ac theologorum placitis, Divorum vitis, rariis dictionariis, aliisque probatissimis Scriptoribus concinnatum, srrata ubique vera etymologiae, orthographiae, et accentis ratione*, Auctore Fr. Didaco XIMENEZ ARIAS (Barcelona 1750); *Thesaurus hispano-latinus* (Barcelona 1807).

22. *The Royal Dictionary english and french*, by Mr. A. BOYEN, 2 vols. (Lió 1756).

23. *Grande dizionario italiano francese*, dell' abate Francesco de Alberti di VILLANOVA, 2 vols. (Bassano 1811).

24. Cornelii SCHREVELII, *Lexicon Manuale, graeco-latinum et latino-graecum* (Glasgow 1799).

25. *Opere del signor abate Pietro Metastasio*, 12 vols. (Venècia 1791-1792).

26. *Historia del famoso predicador Fray Gerundio de Campazas, alias Zotes*, de don Francisco LABÓN de SALAZAR (Madrid 1787); *Obras sueltas de D. Juan de Yriarte* (s.l. 1774); *El Ingenioso Hidalgo don Quixote de la Mancha* (s.l. 1735); *Novelas exemplares y amorosas de Doña María ZAYAS y SOTOMAYOR* (Barcelona 1773).

27. *Lettere critiche, giocose, morali...* del Conte Agostino SANTI PUPIERI, 7 vols. (Nàpols 1786); *Les aventures de Télémaque fils d'Ulysse*, de FENÉLON, 2 vols (Paris 1795). N'hi ha una altra edició barcelonina.

28. *Ana la imbécil*, novela escrita en francés por Miguel MASSON (Madrid 1843); *El mártir Urbano Grandier*, novela històrica escrita en francés por Alejandro DUMAS (Barcelona 1841); *Oscar y Amanda o los descendientes de la abadía*, obra escrita en inglés por Miss Regina Maria ROCHE (Barcelona 1837); *El duque de Reichstadt, hijo de Napoleón*, por Mr. de MONTREAL (Barcelona 1833). *Ana Bolena*, por Pablo de MUSSET (Barcelona 1844). Convé assenyalat així mateix que aquestes lectures podien pertànyer a algun dels germans de Vicenç Albertí, encara que això pot ser desmentit en certa manera pel fet que són escassíssimes les obres datades amb posterioritat a la mort del nostre autor.

29. Q. HORATII FLACCI, *Epistolae ad Pisones*, with an English commentary and notes (1653). *Almanach Littéraire, ou etrennes d'Apollon* (Paris 1784).

30. *Doctrine et morale chretiennes, ou choix de Morceaux* (Paris 1821); *Lo nou testament de Nostre Senyor Jesu-Christ* (Barcelona, imprès per la societat anglesa y estrangera de la Bíblia. En la estampa de Antoni Bergnes, 1836).

31. *De la republique ou du meilleur gouvernement*, ouvrage traduit de Ciceron (Paris 1798); *Plates and Index to lectures on natural and experimental philosophy*, by George ADAMS (Londres 1799); *Seneca's Morals by way of Abstract*, by sir Roger L'ESTRANGE (Londres 1755); *Oraisons choisies de Ciceron* (Paris 1778); *M. Tullii Ciceronis epistolarum, quas apellant Familiares* (s.l. 1736).

32. *The thoughts concerning education*, by John LOCKE (Edimburg 1732).

33. Cf. BOVER, *BEB*, I, ps. 14-15.

34. *Tratado elemental de física*, C. DESPRETZ (Madrid 1839); *Dictionnaire raisonné de physique*, per M. J. BRISSON (Paris 1800); *Dictionnaire de physique*, par M. Airé Henri PAULIAN (Nimes 1782); diversos volums; *An Essay on Vision briefly Explaining the fabric of the eye and the nature of vision*, by George ADAMS (Londres 1792).

35. *Nouveau manuel complet de Doure et d'Argenture par le méthode electro-chimique*, par E. de VALICOURT (Paris 1845); *Abregé de toutes les sciences, a l'usage des enfans* (Rouen 1776); *L'art du Peintre, Doreur, vernisseur*, par le Sierr WATIN (Paris 1776); *Manuel de Bijoutier, du Joailler, de l'orfèvre, etc.*, par M. Julia de FONTNELLE (Paris 1832); *Elements de Pyrotechnie*, par Claude-Fortune RUGGIERI (Paris 1821).

36. Aquesta obra és atribuïda per Bover a Albertí, però en l'exemplar que jo he vist, tot i que no hi figura l'autor, al final de l'obra apareixen les inicials J.R. y R. que responen al nom, evidentment, de Joan Ramis i Ramis. El

lació directa, almenys a propòsit de la versió de *La Alonsiada*, que obtenia l'aprovació i fins i tot l'aplaudiment del seu autor: «No puch dexar de añadir-li que, vehent una prova tan clara dels seus talents per la poesia, dech pregar-lo que de tems en tems nos ne dónia altres de la seua habilitat en esta bella ciència per el lustre del nostro idioma y Pàtria.»³⁷

Vicenç Albertí, traductor

L'activitat principal de Vicenç Albertí fou la de traductor. No se'n conserva cap obra literària original segura, per bé que a la Biblioteca de Catalunya hi ha tres entremesos que semblen manuscrits del mateix Albertí; és aventurat pronunciar-se sobre l'autoria d'aquestes peces, però cal dir que no hi ha cap testimoni que parli d'Albertí com a autor teatral. Així mateix, no sabem què contenia el volum de *Poesies* citat per Bover (ni tan sols no sabem si eren obres originals o traduccions).

Allò que ens interessa més de l'obra d'Albertí són, evidentment, les seves traduccions al català, majoritàriament teatrals, encara que també traduí (i publicà) *L'Alonsiada*, poema èpic original de Joan Ramis i Ramis. Precisament en l'edició d'aquesta obra, encapçalant-la, Albertí ens dóna el motiu que el porta a traduir en català aquesta obra de Ramis: «Mon ardent y antig desitx de vèurer alguna producció en nostro desmasiat olvidat vulgar».³⁸ Segurament per causa del procés castellanitzador de Menorca, Albertí adopta una actitud defensiva, però alhora combativa, en explicar la seva intenció: «Mon curt treball serà quissà ridiculísat per alguns qui, sens rahó, y pot ser sens coneixement del seu propi idioma, lo desprecian.»

A la vegada també es constata en aquest mateix text la necessitat de traduccions, donat el nombre de menorquins que encara desconeixen el castellà; a més, en les seves paraules es pot veure una opinió interessant, l'afirmació que la traducció constitueix en ella mateixa una obra literària, và-

lida també per a aquells qui poden llegir les obres en la llengua original: «Mon ardent y antig desitx de vèurer alguna producció en nostro desmasiat olvidat vulgar, quand no per los versats en altres idiomes, a lo menos per aquells qui, no trobant-se en aquest cas, se delèitan igualment en la lectura, junt amb la proporció d'haver donat a llum el benemèrit Dr. D. Juan Ramis i Ramis *l'Alonsiada, o Conquista de Menorca per el Rey D. Alonso III d'Aragó en 1287*; y essent una part tan essencial e interessant de l'història política d'esta isla, m'han impellit a presentar a mos amats Compatriotas una tant digna Obra en son idioma natiu.»

Cal remarcar dues etapes en l'empresa traductora d'Albertí. La primera començaria cap a l'any 1815 o una mica abans, és a dir, poc abans de trenta anys, i acabaria cap a l'any 1820 o poc més enllà, a un ritme d'unes cinc traduccions anuals, la qual cosa donaria el total de més de trenta peces que esmenta Bover. Precisament conservem cinc obres de l'any 1815 i cinc del 1818 (a aquest mateix any, cal afegir-hi la traducció de *L'Alonsiada*). Conservem així mateix una obra de l'any 1816, una del 1817 i una del 1820. Les dues obres de Molière que no estan datades amb exactitud són, sens dubte, d'aquests anys.

La segona etapa esmentada té com a principal característica l'abandó de la llengua catalana i, també, de la temàtica literària, seguint el mateix camí que havia experimentat Joan Ramis. Com assenyala Carbonell, és un canvi de llengua condicionat pel públic al qual van adreçades les obres.³⁹ S'ha produït el trencament amb la tradició literària iniciada per Joan Ramis, i Albertí no produirà més que obres de tipus erudit o no pròpiament literàries, com el *Diario de un crucero* abans esmentat.

El manuscrit conservat a la Biblioteca Albertí

Bover assenyala entre les obres d'Albertí la «traducció al mahonés de más de treinta comedias y dramas de Molière, Metastasio y otros autores;

pamflet que esmento més amunt inicia el seu títol inacabable així: *Contextacion de Don J. R. y R. al papel ...*

37. Cf. «Carta del autor del poema al traductor ...», dins *L'Alonsiada o conquista de Menorca ...* per el Dr. D. Juan RAMIS Y RAMIS (Maó 1818), ps. 5-6.

38. Cf. «El traductor», dins *ibid.*, ps. 3-4.

39. Cf. J. CARBONELL, *La literatura catalana durant el període de transició del segle XVIII al segle XIX*, dins *Actes del Quart Col·loqui ... Basilea, 22-27 de març de 1976* (Montserrat 1977), ps. 303-309.

muchas piezas en un acto y sainetes de los idiomas italiano, francés e inglés, y las más notables producciones de Goldoni, 6 tomos, 4.º Mss.» Poc o molt abans de la guerra civil, Antoni Rubió i Lluch havia aconseguit (no sé per quins camins) còpia de dotze d'aquestes traduccions (còpies fetes per a la representació, amb visats autoritzant-les, que es conserven actualment a la Biblioteca de Catalunya),⁴⁰ les úniques a què hom ha tingut accés, car els sis volums de manuscrits es donaren per perduts. Tanmateix, recentment n'he localitzat un a la Biblioteca Albertí, amb tres obres fins aquest moment perdudes i una (*El barber de Sevilla o la precaució inútil*) que ja es trobava a la Biblioteca de Catalunya; per tant, conservem amb seguretat quinze obres de la trentena llarga esmentada per Bover.

Es tracta d'un volum relligat, amb tapes dures, de 21 cm per 14,5 cm. Conté tres obres completes i una de fragmentària, mancada de principi i final. Són en total 364 pàgines sense numerar.

Em fa l'efecte que la confecció dels toms deu ser posterior a la vida d'Albertí, portada a terme per algun dels seus parents. Cada traducció devia constituir en un principi un volumet, posteriorment compilats en sis.

De les quatre obres conservades, n'hi ha dues que tenen portada amb la referència del títol, l'autor i la data de la traducció:

La precaució inútil, comèdia en quatre actes traduïda del original francès de Mr. de Beaumarchais al Menorquí, per D. V. A. y V. en 1815 (ps. 1-99).

El Musson nobbe o sia el Señor Pere per excellència, comèdia en cinch actes traduïda llibrement del original francès de Mr. de Molière al Menorquí, per D. V. A. y V. en 1815 (ps. 183-307).

A la tercera obra (la segona en l'ordre del manuscrit), li manca la portada. Es tracta del *Demofoonte*, de Me-

tastasio, i ocupa les pàgines 101-181.

L'altra obra, *Don Pere de Niquiñac*, es conserva fragmentàriament. Ocupa en el manuscrit les pàgines 309-364. Hi manquen les tres primeres escenes i el principi de la quarta del primer acte i acaba en l'escena novena (fragmentària) del tercer acte. Es tracta de la traducció de *M. de Pourcenag*, de Molière, de la qual hi havia constància sota el títol de *Don Lluch de Niquiñac*, però el text era fins ara totalment desconegut.⁴¹

Les dues darreres obres citades es poden datar, potser una mica agosaradament, el 1815; però les altres dues d'aquest manuscrit són datades aquest any i no és inversemblant que el recopilador respectés l'ordre cronològic.

En conjunt, les traduccions fins ara desconegudes⁴² semblen confirmar les característiques de les traduccions d'Albertí. Com ha assenyalat Annamaria Gallina referint-se a les versions de Goldoni, extensibles fonamentalment a la resta, Albertí no es limita a traduir necessàriament, sinó que acosta l'acció al públic maonès i canvia el nom d'alguns personatges per d'altres de més habituals o menys estranys a la llengua (com és el cas de *M. de Pourcenag*); i això sense perjudici de la fidelitat fonamental als textos originals: «*le traduzioni sono fedeli e dimostrano un'ottima comprensione da parte dell'Alberti non solo della lingua italiana, ma anche del dialetto veneziano, di cui interpreta rettamente le numerose battute colme di modi di dire ed espressioni popolari. Il linguaggio è semplice, scorrevole, ben aderente all'originale, del quale conserva la naturalezza e la vivacità.*»⁴³

ANTONI-JOAN PONS I PONS

41. Cf. F. DURAN I CANYAMERES, *Papeletas para la historia de la literatura dramática menorquina*, «Revista de Menorca», xli (1945), ps. 97-98.

42. I igualment la doble còpia d'*El barber de Sevilla*.

43. A. GALLINA, *Goldoni in Catalogna*, dins *Studi Goldoniani*, II (Venècia 1957), p. 280.

40. Cf. *ibid.*, p. 307.

APÈNDIX

OBRA CONSERVADA

Obra editada Obres originals

Manual de un lector, o sea Diccionario etimológico-analítico de voces sagradas, técnicas, históricas, mitológicas, etc., introducidas en todos los idiomas cultos, cuyas raíces, comunmente oscuras y peregrinas, son significativas en las respectivas lenguas originarias. Volumen 1, AAR-GUT (Maó, Impremta de Pedro Antonio Serra, 1828).

Relación de los festejos que se hicieron en Mabón por la jura de S.A.R. la Serma. señora Princesa de Asturias (Maó, Pedro Antonio Serra, 1833).

Relación de los festejos solemnizados en la ciudad de Mabón con motivo de la proclamación de la Reina D.ª Isabel II (Maó, Pedro Antonio Serra, 1834).

Traduccions

L'Alonsiada o Conquista de Menorca per el Rey D. Alonso III d'Aragó en 1287. Poema en tres cantos (Maó, en l'Impremta de Pere Antoni Serra, 1818).

Diario de un crucero en el navio de los Estados-Unidos Delaware, de 74, en el Mediterráneo, en los años 1833 y 34, juntamente con un bosquejo de un viaje a Jerusalem, por J. Israel y H. Lundt. Traducido del inglés al castellano (Maó, Impremta de la Viuda é Hijo de Serra, 1835).

Obra manuscrita Traduccions teatrals

El muson nubble o don Pere per Excel·lencia, de Molière, 1815, ms. de la biblioteca Albertí (ms. A).

Don Pere de Niquiñac, de Molière (1815), ms. A.

[*Demofonte*], de Metastasio (1815), ms. A.

El barber de Sevilla o la precaució inútil, de Beaumarchais, 1815, ms. A i Biblioteca de Catalunya (BC), ms. 1783.

L'engañador, de Goldoni (1815), BC, ms. 1782.

Siroe, de Metastasio (1816), BC, ms. 1791.
El baró, de Moratín (1817), BC, ms. 1796.
Aquilles, de Metastasio (1818), BC, ms. 1793.

El geperut gelós, de Rodríguez de Arellano (1818), BC, ms. 1794.

El pare de família, de Goldoni (1818), BC, ms. 1787.

La viuda astuta, de Goldoni (1818), BC, ms. 1788.

La dona venjativa, de Goldoni (1818), BC, ms. 1789.

Pamela, de Goldoni (1820), BC, ms. 1790.

El convit de l'estàtua, de Molière (anterior a 1825), BC, ms. 1798.

L'amor meige, de Molière (anterior a 1829), BC, ms. 1792.

Altres traduccions

El nuevo testamento en preguntas y respuestas con ilustraciones sacadas de los Santos Padres y más aprobados intérpretes. Por el Rdo. Juan Power, de la Iglesia de San Pedro. Traducido del inglés, con abundantes notas, 676 páginas, Biblioteca Albertí.

OBRA PERDUDA

Obres originals

Manual de un lector, que segons Bover constava de 10 volums manuscrits, el primer dels quals fou editat. Tenint en compte, però, que abasta les entrades AAR-GUT, el volum editat devia comprendre més d'un dels manuscrits. Si no es conserven a la RAE, a la qual «los legó su autor», segons Bover, cal considerar-los perduts.

Catálogo simbólico-alegórico formado del Ensayo sobre la alegoría de Winckelmann y puesto en castellano para más fácil uso de los artistas españoles, a quienes se ofrece y dedica, 180 ps., citat per Bover, BEB.

Ilustraciones al Diccionario clásico de la lengua española por Domínguez (posterior a 1848), citat per Bover, BEB.

Poesías en varios idiomas sobre diferentes materias, citat per Bover, BEB.

Traduccions literàries

Segons Bover hi havia a la biblioteca Albertí sis volums de traduccions que con-

tenien més de trenta comèdies i drames de Molière, Metastasio, Goldoni i altres autors. Considerant que tenim dotze obres conservades a la Biblioteca de Catalunya i tres al volum manuscrit conservat a la biblioteca Albertí fan un total de quinze. Considerant també que hi ha a la Biblioteca de Catalunya cinc obres atribuïbles a Albertí podem considerar perdudes un mínim de deu obres i un màxim de prop de vint. Segons Annamaria Gallina, entre aquestes es comptarien *La família de l'anticuari*, *La fondista ditxosa* i *La malalta per amor* de Goldoni.

Altres traduccions

La vida ideal o desarrollos políticos del alma. Por Camilo Turles. Traducido del francés, citat per Bover, BEB, 251 p.

Breve noticia sobre el Vesubio, Herculano y Pompeya traducida del italiano, citat per Bover, BEB, 180 p.

OBRA ATRIBUIBLE

El amo y el criat en la casa dels vins generosos, 1816, entremès en menorquí (1816), ms. 1784 BC.

El criat de la obligació, entremès en menorquí (1824), ms. 1797 BC.

El borratxo corregit, entremès en menorquí (anterior a 1826), ms. 1799 BC.

El agent de los seus negocis, de Ramón de la Cruz (traducció al menorquí anterior a 1827), ms. 1795 BC.

El homicide per honor, comèdia en menorquí (anterior a 1828), ms. 1786 BC.

Aproximació a Josep Carner, traductor (Els anys de l'Editorial Catalana: 1918-1921), per Lluís Cabré i Marcel Ortín

Sovint, en acostar-nos a l'obra dels grans escriptors, tendim, superats per la seva envergadura i per les múltiples direccions en què es desplega, a delimitar-la —a comprendre-la— en termes de classificació en gèneres, aspectes o etapes, que ens en redueixin l'abast. Aquesta operació amaga, però, una insuficiència explicativa i escamoteja, de més a més, una evidència: en qualsevol obra total hi ha una essència comuna, una *ars* que dóna compte precisament de la multiplicitat de dimensions en què pot ser projectada. Així, el deure del crític, actuant per immersió directa o analíticament, és de cercar aquest nucli sempre i arreu, i, en tot cas, de mostrar en segona instància les modificacions accidentals a què es veu sotmès, les adherències que fa seves progressivament o de què es desprèn, segons el gènere o el moment d'una trajectòria que podem entendre evolutivament, però no pas com a successió d'estadis juxtaposats, de fases inconnexes, ni en funció d'esdeveniments extraliteraris. L'obra de Josep Carner és, sens dubte, un exemple paradigmàtic d'aquestes consideracions. D'on que, en voler apropar-nos-hi per la banda de la traducció, ens calgui, d'entrada, establir-ne l'afinitat essencial amb la resta de la seva producció. En realitat, aquesta afirmació de caire general no s'a-

llunya gens de la mateixa concepció carneriana del poema: «orgànic, fet de parts que vivifiquen íntims bescanvis»;¹ i doncs no és gens aventurat d'endinsar-s'hi amb intenció de descobrir-hi un valor general.

Qualsevol que llegeixi un poema de Carner se situa davant d'un microcosmos verbal amb autonomia de sentit. El poema no és un fragment de la realitat; és la seva realitat: un món d'illusió amb vida pròpia, més gran com més intensa hagi estat la creació verbal. Per dir-ho amb MacLeish i amb precisió: «un poema no ha de significar; ha de ser». La seva existència, el seu món, s'esgota en la relació entre autor i lector. Possibilitades pel coneixement compartit d'una llengua, creació i lectura (la qual caldrà que sigui com una segona creació), posen en moviment els mots i els carreguen de significació fins al punt que el món imaginatiu, verbal, del poema, i la realitat, que és el seu referent, són vistos com a correlatius. La llengua, doncs, la llengua en un sentit ben ampli, és el darrer lloc on s'objectiven pretextos, figures i situacions anteriors a la creació del poema. I també és el lloc d'on sorgeixen. La poètica carneriana se sustenta en

1. JOSEP CARNER, *Teoria de l'ham poètic*, a cura d'Albert MANENT (Barcelona 1970), p. 58.